GEÇMİŞ VE GEÇMİŞÇİLİK HAKKINDA

Ahmet Oktay, Orhan Koçak, İskender Savaşır

Orhan Koçak - Eski bir yazınızda, Abdülhak Şinasi Hisar'ın üslubu olmadığını, çünkü yazdıklarının herhangi bir kişisel deneyi yansıtmadığını öne sürmüştünüz. Tam olarak şöyle yazıyordunuz: "Bir sözünü alalım Hisar'ın: 'Üslup, vücudun kendi güzelliğidir.' Pratikte çelişme haline geliyor Hisar bu sözle. Çünkü, üslubunun gövdesi yoktur. Bir korkuluğa Osmanlı paşalarından birinin üniforması giydirilmiştir sanki. Apoletler, mısır püskülü gibi sarkmıştır aşağıya." (*Papirüs*, 4. sayı, Eylül 1966). Örtük bir varsayım görülüyor bu sözlerde bence: Üslup, kişinin kendisidir. Oysa 13 yıl sonra çıkan başka bir yazınızda, bir anlamda Hisar'ın edebiyatçı olarak itibarını iade ederken, üslup konusunda öncekinden oldukça farklı, üslubun toplumsal dolayımlarını öne çıkaran bir tavır içindesiniz: "Üslup, yazınsal bir nesnellik, hattâ Osmanlı devlet yazışmaları göz önünde bulundurulacak olursa, kültürel bir gerçekliktir, yazınsal eylem'in egemen konumu dışında kavranılmalıdır(...) Tanpınar ve döneminin benzer yazarlarında, üslup kişisel olmanın *ötesinde* bir nitelik taşır (...) Tanpınar'ın ve Hisar'ın üsluplarının ortak ve belirleyici özellikleri vardır: Bir uygarlık bütününden kaynaklanmaktadır bu iki ayrı yazı. Cümle yapısından yükselen tını'da alttan alta yinelenip duran bir leitmotiv'in dokusunu bulursunuz: Kimi zaman kös'lerin temposunda Mehter Takımı ağır aksak görkemli bir dalgalanmayla ilerlemekte, kimi zaman bir şehzadenin sünnet düğünü şenlikleri yapılmakta, kimi zaman da ağarmaya başlayan sofalarda bir bayram sabahının telaşlı terlikleri koşuşmaya başlamaktadır. Cümlelerin kurgusunda ve tınısının ardında içerilen ve anlığa yükselen görüntüler bunlardır işte." (*Yazı*,1979/4-5). Şimdi burada, denebilirse çapraz bir gelişme var. İlk yazıda bireyselci bir üslup kavramından çıkarak toplumsalcı bir değerlendirmeye varıyor, Hisar'ın yalnız siyasal olarak gerici değil, aynı zamanda ve belki de bu yüzden edebiyatçı olarak da geri olduğunu belirtiyordunuz. İkinci yazıdaysa, yapısalcı yöntemden de etkilenmiş bir Marksist yaklaşımla, üslupta ve teknikte birey-üstü belirlenimlerin önemini gören bir anlayıştan hareket ettiğiniz halde, Hisar'ın ve genel olarak "Osmanlı" tarzın edebi kuvvetini kabul eder gibisiniz. Netleştirmek için abartıyorum: ilk yazıda bireyci bir edebiyat kavramı sizi "solcu" bir

değerlendirmeye götürüyordu, ikinci yazıdaysa toplumsal bir edebiyat anlayışı sizi sağ'a daha ılımlı bakmaya yöneltiyor. Şimdi bu çapraz ya da diagonal gelişmenin evrelerinden söz edebilir misiniz?

Ahmet Oktay - Geçenlerde, 3 Mayıs'ta Abdülhak Şinasi'nin ölüm yıldönümünde TV'de Selim İleri ile bir konuşma yapmıştık, bu soruna orada ben de döndüm. Gerçekten de aradan geçen zaman içinde, özelde Hisar'a, genelde edebiyata ve yazınsal söyleme bakış açımda değişiklikler oldu. Bunu hemen vurgulamam gerekiyor. "Tekniksiz Bir Yazar" başlıklı Hisar'a ilişkin 22 yıl önceki yazımda söylediklerimin bir bölümüne bugün pek katılamıyorum. O yıllarda yazınsal metinleri fazlaca *siyasal söylem* içinde görüp değerlendiriyorduk. Yazarın kendisi, sınıfı ve biçemi arasında doğrudan, *birebir* ilişkiler olduğunu, biçemin hem yazarın hem de sınıfın ideolojisini *aynen* yansıttığını düşünüyorduk. Bunda ben kendimi ve kuşağımı biraz mazur görürüm, donanımımız o kadarına yetiyordu. Ya da benim donanımım böyle bir çerçeve içinde sınırlanmama yol açmıştı. Oysa artık biliyoruz ki yazarın yapıtında dile gelen düşüncelerle yazarın kendisi arasında ya da biçemle ideoloji arasında böyle birebir ilişkiler yok. Sınıfsal konum, kişisel biçem ve yazarın kendi düşünceleri arasında böyle birebir ilişkiler olmuyor. Daima artakalan bir şeyler var. Tanpınar ve Hisar'a yıllar sonra yeniden baktığımda şunu gördüm: Biçemlerinde kendi zamanlarını temellük ediş biçimlerinin, yaşayış biçimlerinin çok *nesnel* bir dışavurumu var, kendi zamanlarının, ait oldukları ya da özledikleri tarih döneminin eşyalarını ve yaşayış biçimlerini çok iyi dile getiriyorlar ve gerçeklikleri de burada beliriyor. Hisar'ın bize anlattığı dünya *gerçek* bir dünya. Yaşanmış bir dünya. Onun içinde olduğu, yerleştiği bir dünya. Mesela *Boğaziçi Yalıları*'nda ve *Fahim Bey*'de birer fragmanı var, tesbihler hakkında. Bugünkü yazınımızda böyle bir yazış biçemine pek rastlayamıyoruz. Eşyanın ve mekânın *yaşanmışlığını* belli eden betimlemeler pek görülmüyor. Çünkü biz eşyayı başka türlü kullanıyoruz, daha çabuk, daha pragmatik kullanıyoruz. Tesbihin gündelik hayatımızda hiçbir *ritüeli* kalmamış, kullananlar bile çoğu zaman niye kulanıyorlar, bilmiyorlar. Hisar'ın metnine dönüp baktığımızda, tesbihle birey arasında daha farklı, daha insani bir ilişki görüyoruz. O taşların, kehribarların doğrudan doğruya *kullanım değerleri* var. Ama şimdi bizim nesnelerle ilişkimizi *değişim değeri* belirliyor. Onlarda sadece değişim değerini görüyoruz. O yüzden pek öyle betimlemeler yapamıyoruz, yazınımız giderek betimlemeyi boşlamış bir yazın görünümü alıyor. Basit dil ve söz, yani kahve ağzı, uzun yıllar için bizim için *gerçekçi yazışın* başlıca ölçütü olmuştur. Karşılıklı, biraz da otomatik konuşmalar öyle sürüp gider. Orhan Kemal'in falan bazı hikayelerinin biçemi ve anlatım yolu bana artık çok yetersiz geliyor. Böyle bir anlatımla kendi zamanımızı dile getiremeyiz, anlatamayız. Eşyaya nasıl bakıyoruz? Onlar bireyliğimizin

göstergeleri mi? Hisar benim için bugün de hala politik olarak *tutucu,* hattâ sosyalizm karşısındaki konumu dolayısıyla *gerici* bir yazar. Ama onun, dışında yaşadığı günün bazı değişmelerine anlamlı eleştiriler getirebildiğini de bugün daha açık görebiliyorum. Ve biz bu eleştiriyi Hisar'ın *biçemi* sayesinde anlayabiliyoruz. Şunu da eklemek gerek: *Düzen eleştirisi* her zaman soldan gelir diye genel bir kural yok. Yeni sağ'ın bugün yerleşik, verili gerçeğe *haklı* eleştiriler yönelttiğini unutmamak gerek.

İskender Savaşır - Orhan'ın dediği beni şu açıdan ilgilendirdi. Evet, çok kaba bir bakışla, 66'daki değerlendirmenizin daha tırnak içinde "politik" olduğu ilk anda düşünülebilir. Ama ben bunun gerçek anlamıyla politik bir tavır değil, ahlâki bir yargılama olduğunu sanıyorum. Ne dersiniz?

A.O - Aslında ben tam tersini söylüyorum. Şöyle ki -

İ.S - Şunu söylemek istiyorum: 66'da daha bireyci bir noktadasınız ve o yüzden ahlâk ile politika arasındaki farkı gözden kaçırıyorsunuz. Maddi, toplumsal belirlenimleri hesaba katmamanız da bundan.

A.O - O yazıda, maddî belirlenimleri, politik tavrı *öncelediğim* için yeterince gözönünde bulunduramıyorum. Ahlâk ile politika farksızmış gibi sunulmuşsa, bu soruna bireyci olarak bakmadığımın bir kanıtı gibi alınmalı, değil midir?

O.K - Ben bir şey sormuştum: Ama İskender hemen söyleşiyi kendi ilgi odaklarına doğru kaydırmaya çalışıyor, sanırım meseleyi "edebiyata edebiyatın dışından bakmak" önermesine getirmeye çalışacak, son günlerde bunu savunuyor çünkü. Ama asıl mesele gürültüye gitmesin. Yapısalcılık ve Marksist yöntemden söz ediyorduk. Şimdi gene 79'daki yazınızdan bir alıntı yaparak örneklendirmeye çalışacağım: "Yazınsal metinde, seçilmiş her sözcüğün *tarihsel-düşünsel-duygusal* bir arka-planı vardır. (...) Genel anlamda yazar eyleminde seçmez sözcükleri, o sözcükleri seçtiği için öyle yazar. Yazarken bir kavramsal-sessel çağrışım olduğu açıktır elbet, ama yazıyı kuran temel ve belirleyici sözcükler çok önceden seçilmiştir. Yazıda hiç *kullanılmasalar* bile". İşte Marksist eleştiri ile yapısalcı eleştirinin bir kavşak noktası. Şunu öğrenmek istemiştim, bu noktaya gelirken hangi yoldan geldiniz, bu iki yol, Marksizm ve yapısalcılık, hangisi daha verimliydi sizin için, aralarında bir gerilim var mıydı, var mı?

A.O - Başa dönelim. "Üslup kişinin kendisidir" cümlesinin o yıllarda bana çekici geldiği anlaşılıyor. Çünkü ideoloji de sınıfın dışa vurumu gibi geliyordu. Bu görüşe katılamıyorum artık. Çünkü kişinin kendisi kimdir, onu bilmiyoruz ki? O bile açık seçik değil. Kişi kendinin mi temsilcisi, yoksa başka

güçlerin mi, çağının mı? Hisar'ın biçemi, kendi biçemi elbet, ama onu aşan bazı kurumsal belirlenimler var. O biçem aslında, geçmiş bir dönemin, daha doğrusu, geçmiş bir dönemle şimdiki dönemin, yani Cumhuriyet'in çatışmasının biçemi, anlatımı. Kendi gerçekliğini, gücünü dönemiyle çelişmesine borçlu bir üslup yani.

Marksizmle yapısalcılık ilişkisine gelince. Benim açımdan Marksizmin çok daha verimli olduğunu söyleyeceğim. Bir yöntem olarak yapısalcılık bir toplum kuramı içermez. Ancak yapısalcı yöntem bazı alanlarda Marksizme yararlı bakış açıları sağlamıştır. Kuşkusuz saf yapısalcı önermelerle saf Marksist önermeler arasında bir çatışma bulunduğu düşünülebilir. Özellikle *tarih'in kavranışı* açısından. Ancak Marksizm özümleyip aşabilen bir düşüncedir. Üstelik yapı kavramı da kuramın hiç yabancısı değildir. Marksizmin uluslararası durum ve sorunlar dolayısıyla bürünmek zorunda kaldığı dogmatizm aşıldıkça, yapısalcılığın da göstergebilimin de alımlama estetiğinin de yararlanılabilecek yöntemler geliştirdiği görüldü. Aynı şekilde kitle iletişim kuramları da özellikle *ideolojik belirlenmeler* konusunda bana çok verimli görünen düşünceler öne sürüyor. Düşüncenin, bilimin üstüne son yazmanın olanağı yok. Bilmem anımsatmalı mıyım? Stalinizmin egemen olduğu yıllarda, Marksizm görecelik kuramına da kuantum kuramına da kuşkuyla bakmıştı. Marksizmin, öteki disiplinlerle ilişkisinde hep bir *gerilim durumu* vardır. Çünkü son kertede görevi ve amacı onları aşmak, gerçekliği bütünlüğü içinde kavramak, açıklamaktır. Ben yazın kuramı bağlamında konuşursam, toplumcu gerçekçiliğin göstergebilim, alımlama estetiği ve iletişim kuramları karşısında hayli *donanımsız* olduğunu düşünüyorum. Metin çözümlemelerinde çok yetersiz. Bu yetersizlik en önce de yansıma kuramına bağlılığındaki ortodoksluktan geliyor.

İ.S - Edebiyata bakışınızda bir maddecileşmenin olduğunu söylersek, böyle tarif edersek, bunun da ahlâk ile politika arasında bir ayrımı gerektirdiğni kabul edersek, bunu genelleştirebilir miyiz? Kendi yaşadığınız sürecin ne kadar temsilî olduğunu düşünüyorsunuz? Ahlakçılıkla politikanın içiçeliği hala sürüyor gibi bana kalırsa. Çok da sancılı, sakatlayıcı bir süreç bu. Nasıl aşılabiliyor ahlâkçılık? Sadece edebiyata bakışta değil, daha geniş bir çerçevede.

A.O - Bu söylediğinde bir doğruluk payı var. O yıllarda politika, sol politikayı kastediyorum, ahlâki terimlerle düşünülüyordu. Teori, birçok solcu aydın için, kendi argümanları ile geliştirilen bir olay değildi. Teorik bir işlem yapılmıyordu. Belli bir ahlâk ilkesi vardı. İnsanlar iyi olmalıydı, doğru yaşamalıydı. Ama siyasal durumları ve süreçleri analiz etmekle pek ilgilenmiyorduk. Sosyalizm biricik dünya görüşüydü. Tüm bilgi Marx ve Lenin ta-

rafından dile getirilmişti. Doğru ondaydı, onda içerilmişti. Yapıtlara bu genel çerçevenin bağlayıcılığında bakıyorduk.

O.K - Ne tuhaf, ben de tersini söyleyecektim. Siyasal yayınlarda ve hareketlerde bulunamayan bir eleştirelliği, hattâ analizi, ben o yıllarda, 60'larda, bazı edebiyat dergilerinde görmüştüm. Mesela *Papirüs* dergisinde sizin kendi yazılarınızda, Turgut Uyar'ın şiir eleştirilerinde, özellikle de Cemal Süreya'nın eleştirisi diye tarif edebileceğimiz başyazılarında, bazı kültürel/siyasal komplekslerin, düğümlenmelerin, ketlenmelerin köklerine inen bir bakış vardı. Hatırlıyorum şimdi, bir yazısında C.Süreya, artık bir karar vermeliyiz diyordu, "Türkiye"de mi yaşayacağız, yoksa "Atatürkiye"de mi. 66 ya da 67'ydi tarih, yanlış hatırlamıyorsam.

A.O - Evet, bazı sezgiler vardı. Kendi adıma konuşayım: yaşadığımız somut olaylarla bilgi düzeyimiz arasında bir tersliğin, bir çatışmanın, dramatik bir gerilimin olduğunun farkına varılıyordu. Ama bunlar net, açık algılayışlar değildi. Teorisizdi. Eninde sonunda bulutsu şeylerdi. İtirazlarımız ister istemez beliriyordu bazı alanlarda, ama kavramsal açıklık yoktu. Belki şimdi de o kadar açık değil. Hangi kavram sadece ahlaksaldır, hangisi politik? Üstelik bunlar birbirinden kesin olarak ayrılmalı mı? Ayrılabilir mi?

O.K - Bir soru daha var Hisar ve öbür geçmişçilerle ilgili. Bu yazarların geçmiş tutkusunu yadsırken, bugünü bir ilerleme evresi olarak, bir gelişme olarak gördüğünüzü de öne sürebilir misiniz? Bugünden kastım, 1930'lar ve sonrası. Kemalizm, Osmanlılığın gerçek bir alternatifi miydi? Gelecek, eğer bir gelecek varsa, bir gün olursa, hangisinden daha çok beslenebilir? Farklılıkların, çıkıntıların, girintilerin, rölyeflerin herşeye rağmen belli olduğu, bir çözülme içinde de olsa belli olduğu bir geçmiş zaman imgesinden mi? Yoksa gerçek farklılıkların yok sayıldığı, sadece kültürel farklılığın, çeşitliliğin değil, toplumsal, sınıfsal eşitsizliğin de örtbas edildiği, zorla bastırıldığı, yamyassı edildiği, girinti çıkıntıların dümdüz edildiği bir sözde demokrasiden mi? Yazılarınıza dönersek, gerek 66'dakinde, gerekse 79'dakinde, Tanpınar hala Cumhuriyet'e oranla yargılanıyor gibi. Bu noktada ısrarlı mısınız? Cumhuriyet gazetesi mi iyiydi, yoksa Tanpınar mı? Yoksa ikisi de aynı şey mi?

A.O - Bu konuda bugün de aynı şeyleri düşünüyorum. Teorik olarak cumhuriyet kavramının altında yatan içerik açısından düşündüğümde, sosyalizm ancak böyle bir içerikle *gündem içi* olabilir diyorum. Çünkü Marksist olmak, en azından Tanpınar'ın, Abdülhak Şinasi'nin temsil ettiği bir takım manevî/felsefî değerlerin -ki bunların başında en azından Allah inancı gelir- *karşısında* olmayı gerektirir. Yani insan Allah'a inanarak Marksist olamaz. Dine inanarak Marksist olamaz. Eğer Marksizm bir kurama sahip ise. Son kertede Hi-

sar'ı, Tanpınar'ı ya da benzeri yazarları böyle bir ideolojik bağlamda görmekten yanayım. Ama bir zaman anlayışına ancak geçmiş, şimdi ve gelecek kavramlarını birlikte düşünerek sahip olabiliriz. Geçmiş ve şimdi, zamanın momentleri, tamamı değil. Tamamı, üçüncü terimi, yani geleceği gerektirir. Buradan baktığımda sürekli geçmişe yönelmenin her zaman zararlı olamayabileceğini düşünüyorum. Çünkü geçmiş eninde sonunda Nietzsche'nin vurguladığı gibi, Benjamin'in vurguladığı gibi geleceği kavramanın ve günümüze bir eleştiri yöneltebilmenin gerekli bir ögesi. Ama yine unutmamak gerekir ki geçmiş tehlikeli de olabilir. Yine Nietzsche'yi anıyorum: Geçmişi şimdinin *mezar kazıcısı* yapmamak gerektiğini belirtiyordu. Bir gelecek düşü, bir ütopya ön koşuldur. Ünlü İngiliz tarihçi Carr geçmiş bilinmediği ve geleceğe ait bir umut, yani ütopya bulunmadığı zaman *devrimin* olanaksız olduğunu vurgular. Benjamin, plebyen geçmişin durmadan anımsatılması ve anımsanması gerekliliğini vurgularken, sanırım sorunu üç boyutuyla kavramayı amaçlıyordu. Çünkü, yalnız bugün ciddiye alındığı ve sadece mutlu gelecek öngörüldüğü zaman, bir tür bürokratikleşme, sözcüğün kötü anlamında bir ütopya görüntüsü ortaya çıkıyor. Bu yaygınlaşıp *bürokratik iyimserliğe* uç veriyor. Kötü anlamında ütopya diyorum, çünkü, devrimci bir teori bir ütopyaya sahip olmalıdır. Ütopyasız bir teori olmaz. Bugün reel sosyalizmin bağlamında düşündüğümüzde Marksizmin hedeflerine ulaşabilmiş olduğunu söylemek kolay değil. Ne zaman ulaşılacağı da belli değil. Çünkü teknolojik gelişme böyle devam ederse yabancılaşma ve şeyleşme olgusunun kolay kolay aşılamayacağı görülüyor. Ki, el emeği/kafa emeği arasındaki ayrımın aşılması, ailenin ve devletin sönmesi gibi sorunlar bir *ütopya boyutu* olarak gündemde kalacaktır. Evet mülkiyet kaldırılıyor. Kamu mülkiyetine falan geçiliyor ama yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkiler çözümlenemiyor. Yabancılaşmanın biçimlerini aşamıyoruz, aileyi aşamıyoruz, ve o zaman geçmişin algılanması, geçmişte yitirdiklerimizin de farkına varılması gerekiyor. Bir şeyler yitirdik geçmişte, o yitirdiğimizin farkına varmak lazım. Örneğin hem Tanpınar'da hem de Hisar'da ortaya çıkan bir konuya değinmek istiyorum: Üretim ve tüketim ilişkileri, algılanışları ve bireylerce yaşanışları bakımından daha saf, daha insanal görünüyorlar. İnsanlar arasındaki ilişkiler daha bir saflık içinde gözüküyor. Bu hiç kuşkusuz sömürü olayının perdelenmesinin, ideolojik algılamanın ürünü. Ama salt üretim/tüketim olayı düşünülmüyor. Eşyalarla, demin de belirttiğim gibi ilişkiler daha bir haslık içinde gerçekleşiyor. Yani üretim kavramının kendisinin yavaş yavaş eleştiriye açılabileceğini kavratıyor bize bu kavrayış biçimi. Üretim tek amaç olmayabilir. Needham ve Illich gibi yazarlar toplumun üretime göre örgütlenmesinin sakıncalarına değiniyorlar. Başkaları da değiniyor. Bir eleştiri getiriyorlar. Tüm boyutlarıyla doğru oldukları söylenebilir mi söylenemez mi ayrı bir tartışma konusu, ama en azından üretime göre yönlendirilebilen ve

durmadan tüketim eğilimleri kışkırtılan bir toplumsal kuruluşla geçmişin toplumlarının tinsel düzeyi arasındaki farka, gerilime işaret ediyorlar. Tinsel yitirmelerin bir hesaplaşmasını yapmak gerekiyor herhalde. Onun için son kertede çözümlerine, siyasal, felsefî yaklaşımlarına katılalım ya da katılmayalım, Tanpınar'ın, Abdülhak Şinasi'nin, Yahya Kemal'in geçmiş ilgilerinde bazı uyarıcı ve kışkırtıcı yanlar görmekten yanayım. Burada üçü arasında bir ayrım da yapmak gerekiyor elbet.

Tanpınar daha laik bir adam, hiç şüphe yok. Ama Osmanlı'nın belirli bir yaşam tarzını tercih ettiği, onun geçişine üzüldüğü de açık. Bazı tinsel değerlerin yokoluşuna, bu arada sandala binip musiki dinlemenin kayboluşuna hayıflanıyor. Tanpınar'ın yetiştiği yıllarda, Cumhuriyet ideolojisinin bunları dışlayan bir yönü vardı, ona üzülüyor. Ama bu Tanpınar'ı gerici kılmaya yeter mi? Yetmez elbet, gelgelelim devrimci yapmadığı da çok açık.

O.K. - Tanpınar'da Hisar'da rastlanmayan bir gerçekçilik vardı, sözcüğün hem iyi hem de kötü anlamıyla. Zamanla gelişen, adamın birtakım illüzyonlardan sıyrılmasını sağlayan bir gerçekçilik. Sizin de yazınızda verdiğiniz alıntıda, "bugünün önümüze yığdığı yumak"tan sözeder, cevapları bugünün içinden çıkarmak diye bir tasası vardır. Öbür ikisi, Yahya Kemal ile Hisar pek öyle değil. Dar kafalı bir inatçılık daha baskın.

A.O. - Tabii. Tanpınar'ın bakışıyla Hisar'ınki aynı değil, Hisar'ınki tamamiyle bir sığınmadır, geçmişe öylece sığınıyor.

İ.S. - Hiçbir şey sormadan, sormayı bilmeden-

A.O. - Yazınsal düzeyde belli bir başarı derecesiyle karşılaşıyoruz ama, bir noktada erozyona, düzeysizleşmeye açık.

O.K. - Evet, Hisar'da kolayca sindirilebilecek, benimsenebilecek, bayağılaşabilecek bir yan da var. İskender'in dediği bu soru sormayıştan gelen birşey, eleştirellik eksikliğinden...

A.O. - Tanpınar bugüne girmek isteyen bir adam. Hatta bir bakıma bütün geçmişine *cumhuriyet açısından* bakıyor.

O.K. - Hatta bir noktada aşırı gerçekçi, aşırı maddeci olduğu bile söylenebilir mi, olan gerçeği öylece kabul edişleri var onun da. Ama bu gerçekçiliğin sağladığı bir berraklık, iyi bir katılık da var, bazı şeylere geri dönülmez olarak bakmanın verdiği bir tür sağlamlık, sağlıklılık, bir dirençlilik hali...

İ.S. - Öbürü gibi nazenin, sulu gözlü, ağdalı olmayışı da ondan. Ama yine de bütün bu geçmişçilikte bir tutarsızlık, bir çarpıklık var gibi geliyor bana. Kabul edemediğim, beni iten birşey. Demin Benjamin'den söz ettik, bir plebyen

geçmişin, ezilmiş, silinmiş sınıf ve kesimlerin geçmişinin hatırlatılması diyoruz, bizi geçmişe yönelten de, en azından beni, biraz da o pleb geçmişin diri tutulması, kaçırılmış fırsatların diri tutulması. Bugünün, yaşanılan çağın, geçmişteki umutların gerçekleşmesi olmadığını hatırlatmak için ihtiyacımız var geçmişe. Geçmiş, bir anlamda, geleceğin bugün içindeki elçisi, temsilcisi, bir fahri konsolos, gelecek kendi imkânlarıyla bir elçi gönderemiyor ve geçmişten yardım istiyor, bir bakıma böyle. Ama mesela Tanpınar'da bile hatırlanan geçmiş ne kadar pleb bir geçmiş... Pek değil.

O.K. - Olabilir mi zaten? Tanpınar'ın ne ilgisi var halk sınıflarıyla? Olması da gerekir mi?

A.O. - Yok tabii. Tanpınar'da da Hisar'da da böyle birşey yok. Onlar, geçmişi algılayış biçimlerinde, ait oldukları sınıfın bakış açısı içindeler. Geçmişe bizim, benim yüklediğim işlevi yüklemiyorlar. Bastırılmış sınıfların açısından bakmıyorlar. Bir tümlük içinde görüyorlar. Geçmiş genelde birçok insana bir *tümlük* içinde görünüyor. Tamamlanmış, olmuş ve mutlu zamana ilişkin bir olgu gibi. Tabii bu eninde sonunda *mitik* bir yaklaşım, bilim öncesi algılanışı geçmişin. Ama biz şimdi Tanpınar'ı okurken bu hayali tümlüğün ötesine geçebiliriz, geçebiliyoruz, orda başka bazı eğilimler bulabiliyoruz. Mesela Tanpınar'ı ilk Yeşilcilerden saymak yanlış olmaz. Yani tarihsel ve doğal dokunun tahribinin tanıklığını onun, onların eserlerinde görebiliriz. Ama tabii plebyen değil. Yine de birşey var, başka birşey. Benjamin'e döneceğim. *Estetize Edilmiş Yaşam*'a yazdığı bir önsözde Ansgar Hillach Benjamin'in *Arkadlar Projesi*'nde, geçmişin ân'ın iskeletini oluşturduğunu, insan için bir şifre olduğunu yazdığını söyler. Yani bütün geçmiş, plebyen geçmiş de dahil, insanlığın bütün kültürü için bir iskelet işlevi görüyor. Tabii bu geçmiş öncelikle yeniklerin geçmişi, ama sadece ve ille de onlarınki değli. Ataların da, gelecek mutlu torunların da geçmişi sözkonusu burada. Onların geçmişinin de yorumlanması gerekiyor. Pleb unsur, plebyen moment, ancak geçmişin bütünü yorumlanarak yakalanabilir. Ve elbet bir devrim bağlamında gelecek ütopyasını da gerecksinir. Benjamin Komün sırasında Paris'in değişik semtlerinde aynı anda saatlerce ateş edildiğini belirtiyor ve zaman durdurmanın devrim anında ancak proleteryaya ait olabileceğini yazıyor.

İ.S. - Burada beni korkutan Ahmat Hamdi'deki bütüncü tavır. Ya da daha genel olarak nostaljikleşme eğilimi. Plebyen unsur, bana sadece tek tek yaşanmış anlar olarak değil, kendi içinde parçalı, bütünlenmemiş bugün'e yönelme tavrı olarak da önemli görünüyor.

A.O. - Tabii, mutluluğun geçmişte içerilmiş olduğunu iddia eden yaklaşımlar yanlış. Ama öte yandan, bugün gerçekleşmiş olduğunu iddia eden yaklaşımlar da tehlikeli. O zaman geçmişi de görmemeye başlıyoruz, bir perspektif yitiri-

liyor. Üstelik *perspektif yitirilince* , geleceği de çok yakınmış, avucumuzun içindeymiş gibi görmeye başlıyoruz. Bütün bunlar, geçmişin, bugünün ve geleceğin biraz da eşzamanlı olarak algılanmasını gerektiriyor. Demin siz de değinmiştiniz. Bugün biz Cumhuruyet'e göre değerlendiriyoruz olguları. Çünkü Cumhuriyet bizim için bir geçiş, bir özgürlüğe doğru geçiş. Ama öte yandan Cumhuriyet bizim belli bir şekilde bakmamızı sağlayan resmî ideoloji de. Bu yüzden ona karşı eleştirel olamadığımızda gerçeği anlamamızı engelleyen bir kalıp da. Bundan ötürü yeterince eleştirel olma imkanımız tıkalı gibi. Dil Devrimi, Harf Devrimi, bütün bunlar geçmiş metinlerimizle ilişkimizi kopardı. Güne karşı geliştirilebilecek bir eleştirelliğin dayanaklarını büyük ölçüde elimizden aldı. Bunun karşısında yapılabilecek çeşitli şeyler vardı, biri de kişisel geçmişe dönmek, bir tür kaçış edebiyatı geliştirmekti. Örneğin Oktay Akbal. Eksik firarî denildi onun için. İlk gençliğine, çocukluğuna döndü diye eleştirildi. Ama hangi perspektiften yapıyor bunu? İlk kitabının adı *Önce Ekmekler Bozuldu*'ydu. Kitabın ilk cümlesi de "sonra herşey"dir. Önce ekmekler bozuldu, sonra herşey... Çocukluğa dönüş eksik olabilir, yetersiz olabilir, içinde bir mutlaklaştırma payı taşıyabilir, ama çocukluğa dönüşün Oktay Akbal'a önemli bir eleştiri dayanağı sağladığını da görmezlikten gelemeyiz? Ekmekler bozulunca anıyor çocukluğunu.

O.K. - Bu mutlaklaştırma unsuru önemli... Geçmiş ilgisi her zaman bir şeyleştirme ya da metalaştırma içeriyor. Siz de *Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları*'nda 1980'lerde beliren yeni bir tür geçmişçiliği biraz da hayret ve rahatsızlıkla eleştiriyordunuz. Yine bir alıntı yapıyorum: "Türkiye solu uzun yıllar süren geçmiş (tarih) ilgisizliğinden çok çekmiştir. Son yıllarda beliren geçmiş ilgisinin ise, nerdeyse bir tepki biçiminde geliştiği, bu yüzden büyük ölçüde geriye-dönük (regressive) eğilimler barındırdığı da söylenebilir. Gerçekten de birkaç yıldır sol'un içinde hayli garip görünümler alan bir 'geçmişe bakış' eğilimi belirdi. Ama bu eğilim, kültürel düzlemde eleştiriden çok, *özlemi* açığa vuruyor bana kalırsa. Sanki köksüzlük duygusuna kapılmış bir eğilimi açığa vuruyor sol'un bir kesimi. Geçmişin kuramsal-ideolojik tartışmalarına yöneltilmesi gereken ilgi, sadece musikiye ve çevre sorunlarına yöneltiliyor". (A.g.e., s.26) Böyle bir reifikasyonla, şeyleştirmeyle karşılaştığımızda hep şunu sormak gerekir bence: Korunmak istenen tam olarak nedir? Eski hayat mı? Olamaz. Eski nesneler mi? Bir antikacı tavrını mı benimseyeceğiz? Sol dediniz. Tırnak içinde "Geçmişin güzelliklerini" kendi bağlamlarından koparan, mutlaklaştıran bir tavır ne kadar sol olabilir? Gazetelerin pazar ilavelerini alıyoruz, eski hayat parçalarını veya doğa izlenimlerini okuyoruz, geniş pazar kahvaltımızı yaparken. Ertesi sabah da arabamızı bir başkasının da kullanabileceği park yerine ondan önce park etmiş olmanın rahatlığıyla işyerimize geriyoruz. Bu tavrın, tarihsel, dönemsel kökleri var mı?

A.O. - Bu reifikasyon eğilimi, hatta genel olarak geçmişe yönelme 12 Mart'tan sonra belirdi..

O.K. - Mart'tan sonra mı!

A.O. - Mart'tan sonra... 12 Eylül'den sonra iyiden iyiye kristalize oldu. Yenilginin getirdiği *şoku izale etme çabası*. Hatırlayacaksınız, Tanpınar'ı ilk gündeme getiren, solun içersinde Selahattin Hilav olmuştu. Tabii, Selahattin o yazıda, Tanpınar'ın solcu olduğunu falan söylemiyordu. Gerçi Hilmi (Yavuz) daha sonra onu, öyle söylüyormuş gibi yorumladı ama ben buna katılmıyorum. Selahattin'in söylediği, Tanpınar'ın geçmiş kültürü anarken iktisadî unsuru gözardı etmediğiydi. Her neyse, 12 Eylül'den sonra kristalize olan, kimi zaman abartılan geçmişçilik buralardan başladı. Alaturka musikiye dönüş gibi tutum alışlar...bir tür savunma. Şokun izalesine yönelik edimler. Bugün dile getirildiği şekliyle çevrecilik de öyle... Çevre sorununa niçin yalnızca İstanbul açısından bakılıyor. Anadolu üzerinde bir sürü eski şehir var, hepsi yokoldu. Şimdi Boğaziçi uygarlığı yokoluyor diye yakınılıyor. Niçin yokolmasın ki? Yok olmayabilir miydi? Bugün Boğaz'ı o şekilde, yalılar, konaklar vs. aracılığıyla kullanabilecek, temellük edebilecek bir kesim yok artık. O yalılara yerleşenler, onları satın alanlar o eski insanlar değil. O kültürün yabancısı hepsi. Taklitçi yani. Taklitçilik hep batı bağlamında alındı bizde. Boğaz'ı savunurken *bir imtiyazı* savunmamaya da özen göstermek gerekir. Biz, Boğaziçi uygarlığı denen olayı içerden kavrayamayız. Boğaz sözkonusu olduğunda, Cumhuriyet kuşakları için hep bir *sonradan görmelik* var. Biz hiç mehtaba çıkmadık kayıklarla. Biraz Pera'yı yaşadık olsa olsa. Bu yüzden Boğaz'a yönelme bizim için bir hatırlama anlamına gelmiyor. Boğaz'ın gündeme gelmesi, ancak şoktan kurtulmak için ilgi alanlarını değiştirme, çeşitlendirme çabasının sonucu. Manevi bir geri çekiliş. Ama bu öne sürmelerin örneklendirilmesi, kanıtlanması çok daha ayrıntılı bir çözümleme gerektirir.

O.K. - Geri çekiliş ve manevi ittifaklar arama. İttifaklar meselesi tabii önemli ama geçmiş sorunuyla birleştirildiğinde, müttefikler geçmişte aranmaya başlandığında galiba yanlış oluyor. Kültür dolaysızca politikaya tercüme edildiğinde genellikle gericileşiyor. Ayrılığını, özerkliğini koruması gerek. Mesela Stefan George, büyük bir şair, gülünç bir politik/kültürel önder. İskender bu noktada haklı galiba: Geçmiş, ancak geleceğin temsilciliğini de üstlenebildiği ölçüde hantal bir yük, bir kâbus olmaktan çıkabilecek. Ama bu ne demek. Pek anlamış değilim. Yine de, geçmişçilikte zaman içinde bir standart düşmesi olduğunu da görebiliyoruz. Mesela Ziya Osman Saba, Abdülhak Şinasi'nin sekreteriydi, sırf geçmişe olan sevgisinden, ustası gibi yazmak istedi, Hisar'da zaman zaman beliren humor'dan da yoksun bıraktı geçmişçi yazı

tarzını, geriye sadece çaresiz ve ufuksuz (Tanpınar'ın deyişiyle, "hamlesiz") bir özlem kaldı. Öykülerinden söz ediyorum, *Mesut İnsanlar Fotoğrahanesi*'nden, şiirleri ayrı bir konu, orada bir berraklığa, Cemal Süreya'nın deyişiyle "bir beyazlığa" vardığı söylenmeli. Konu yine edebiyata dönmüşken, İskender balkona çıkmışken, hemen şunu sorayım: Selim İleri'nin romanları hakkında ne düşünüyorsunuz? Daha genel olarak, geçmişin bir tür *pastiche* unsuru, zamansal perspektiften ve derinlik ögesinden arınmış bir yüzey rengi olarak kullanılması konusunda ne düşünüyorsunuz?

A.O. - Sen ne düşünüyorsun?

O.K. - Bilmem, hiç düşünmemiştim.

A.O. - Ben geçmişin Selim İleri'nin romanlarında bir *pastiche* unsuru olarak kullanıldığı kanısında değilim. Tam tersine: Selim İleri geçmişi bir *bilinç* edinmemiz amacıyla kullanır. Romanlarında genel olarak dile getirdiği geçmiş, Cumhuriyet ve ideolojisinin oluştuğu dönemlerdir. Yakın geçmiştir. O geçmiş, bugün içinde yuvarlanıp durduğumuz düşünce kısırlıklarının, yozlaşmanın *ana rahmi* olarak görülmektedir. Kurumsal yapılaşmalar, aktörel biçimlenmeler hep o yakın geçmişte olup bitmiştir. İleri'nin bakışı, bana göre derinlikli ve eleştireldir. Kimi yazılarında işlediği İstanbul konusunu da aynı bağlamda ele almak gerekir. Eğer bir ağıt havası seziliyorsa, bu geçip gidene değil, geçip gidenden ders alınamayışınadır. Ayrıca doğa betimlemeleri de bezeme amacıyla yapılmamakta, yaşanılan uzamın anlamlandırılmasını amaçlamaktadır. *Kafes,* bu söylediklerimi kanıtlayan en son romanıdır Selim İleri'nin. İleri için pastiche asla söz konusu değildir.

İ.S. - Sizi kendi şiiriniz üzerinde konuşmak, açıklama yapmak zorunda bırakmak istemiyoruz. Tarih dönemlerinin kültürel olgular üzerindeki belirleyiciliğinden söz ettik demin. Şiirde de böyle birşey var mı? 70 ya da 80 sonrası şiirin bazı ortak özelliklerinden söz edebilir miyiz? "Acemi" oluşu, ya da "yeterince acemi olmayışı" dışında, bir takım tematik ya da biçimsel ortaklıklar söz konusu mu? Bu konuda konuşulmasını gerektirecek kadar bir ürün birikimi olduğunu düşünüyor musunuz bir de?

A.O. - Büyük harfle yazılan tarih, hiç kuşkusuz son kertede şiiri de belirliyor. Türkiye 70'te ve 80'de, özellikle şiiri *üretebilecek/üretecek* genç insanları derinden etkileyen siyasal şoklara maruz kaldı. 12 Mart ve 12 Eylül askerî müdahaleleri, süreci kesintiye uğrattı ama önleyemedi. Türkiye'de partilerden, dolayısıyla alışılagelmiş seçim sisteminden umudunu kesen gençlik kesimi politik pratiği *doğrudan* üstlenmeyi seçti. Burada volantarizmin eleştirisine girişmenin yararı yok ama gençlik *tarihi yapma*'ya karar vermişti. Ama işçi sınıfının bu karara katıldığını söylemek hayli zor. Bu yüzden tarih yapıcı

genç, kendi eyleminde izole oldu. Bu izolasyon, ister istemez *çileci* bir biçemi üretti. *Heroic* bir biçemi üretti. 1970 ve 1980'li yıllarda yazılan şiirlerin *ortak* özelliği budur. Ben, bu tutumun düşünsel ve şiirsel sakıncalarına 3-5 yıl önce iki yazımda değindim. Ama içinde bulunduğumuz konjonktür bu değinmeleri geçersizliğe mahkûm ediyor. Heroic biçem, bugün de yürürlükte. Özellikle hapisteki şairlerin ürünlerinde bu heroizm mutlu gelecek imgesiyle birlikte görülüyor. Bu arkadaşların ütopya sorununu fazla *duygusal* düzeyde algıladığını düşünüyorum. Dikkat edilirse bu genç şairlerin etki merkezi Nâzım Hikmet, Aragon, Eluard değil, A. Arif, E. Gökçe gibi kendilerinde bir kavga sesi bulunduğuna inanılan şairlerdir. Sanki şair, *şiir birikimine* değil *mücadele birikimine* bel bağlamaktadır. Bu çaba, aynı ideolojik ve pratik tutumu paylaşan bir izlerçevrede işlevsel olabilir elbet, şiirin kendisi açısından herhangi bir önem taşımaz. Ancak, siyasal mücadeleye doğrudan katılan gençlerin üretimi, hiç kuşkusuz bir süre sonra belirli bir ivme kazanacak, kendi üretim sorunlarını önemsedikçe düzeyi de yükselecektir.

MOZAİK

MOZAİK'in tükenen
ARDINDAN
kaseti de
yeniden piyasada

Çook alametler belirdi

ÇIKTI!

GENEL DAĞITIM: **ADA** Yayıncılık ve Müzik Tic.Ltd.Şti.
SSK İşhanı 2. Çarşı No: 12 Yenişehir - Ankara
Tel: 132 42 72 - 135 22 11
İMÇ 5. Blok No: 5322 Unkapanı - İstanbul Tel: 513 00 64